

Monika Antraszkiewicz

Antropocentryczno-aksjologiczna analiza przypowieści o miłosiernym samarytaninie

---

Język - Szkoła - Religia 1, 11-20

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monika Atraszkiewicz
Uniwersytet Łódzki

ANTROPOCENTRYCZNO-AKSJOLOGICZNA ANALIZA PRZYPOWIEŚCI O MIŁOSIERNYM SAMARYTANINIE

(...) Uczyń mnie dobrym człowiekiem,
Albowiem tylko wówczas
Jestem,
Gdy jestem dobry.
Oto jedyna miara
Mojego człowieczeństwa
i istnienia.

[Roman Brandstaetter, *Psalm o trzcinie* (fragment)]

Współcześnie przed instytucjami oświatowymi stawia się wysokie wymagania. W myśl teleologii, opuszczający szkołę uczeń powinien osiągnąć wieloaspektową dojrzałość: intelektualną, emocjonalną, moralną, społeczną, obywatelską, rodzinną; stać się świadomym odbiorcą kultury. W korelacji z celami kształcenia określone zostały również zadania szkoły, zgodnie z którymi młodzież powinna m.in. interpretować arcydzieła w kontekście egzystencjalnym, aksjologicznym i historycznym, rozpoznawać wartości w dziełach literatury oraz je hierarchizować.

Cele i zadania szkoły są zatem zorientowane na poznawanie rodzimego i obcego dziedzictwa literackiego, które ma się stać podstawą dalszego rozwoju młodego odbiorcy. Zaznajamianie ucznia z dziełami przyczynić się winno do ukształtowania wrażliwego na piękno słowa pisanego estety, a także sprawnie i aktywnie funkcjonującego w kulturze człowieka. W myśl najnowszej reformy szkolnictwa, realizującej założenia filozofii personalistycznej, ucznia sytuuje się w centrum zainteresowań, jest on podmiotem wszelkiej działalności edukacyjno-wychowawczej. Wyznaczniki oraz cele współczesnych programów, zasad, metod nauczania koncentrują się na osobie ucznia, jego indywidualnej drodze rozwoju osobowości czy zainteresowań. Pomocne w tym względzie mogą być bez wątpienia utwory literackie, z których młodzież czerpie wzorce bądź wska-

zówki do samodzielnego działania, na których może oprzeć własny system wartości.

Zadania, jakie stawiane są przed szkolną polonistyką, korespondują z ogólnym wychowaniem młodego człowieka, co podkreślał Eugeniusz Cyniak, pisząc:

„Nauka literatury w szkole, podobnie jak poznawanie dziejów ojczy-
stych, była niejednokrotnie wykorzystywana do realizacji centralnie okre-
ślonych zadań wychowawczych. Ich istota wyrażała się w dążeniu do
formowania potrzebnych państwu postaw i przekonań, systemu wartości
i wzorców osobowych młodzieży szkolnej, a w konsekwencji przyszłe-
go społeczeństwa”¹.

Również Mieczysław Łojek podkreślał, iż osobowość, wewnątrz dzie-
cka należy zacząć kształtować jak najwcześniej, by w przyszłości było
świadome własnej wartości oraz postępowania, a także stało się moralnie
pięknym człowiekiem.

Jeśli przyczyny [wszelkiej ludzkiej działalności] „tkwią w nas samych,
muszą same być w naszej mocy i zależeć od naszej woli”². Dlatego dziecko
od najmłodszych lat powinno być pouczane i powinno samo się uczyć³.

Aktywne uczestnictwo w kulturze literackiej zapewnić może pomoc
w krytycznym oglądzie świata czy też trafnej ocenie rzeczywistości.
W procesie edukacji młody człowiek winien uczyć się i wychowywać,
kształtować swoje postawy na przyszłość, dojrzewać intelektualnie i zycio-
wo. Teksty literackie powinny stanowić właśnie jeden z elementów po-
mocniczych w rozwoju emocjonalnym bądź społecznym ucznia. Stać się
mają drogowskazem, przewodnikiem w dorosłe życie.

Nowotestamentowa przypowieść, ukazująca zaledwie moment życia
tytułowego Samarytanina, stanowi jeden z najbardziej znanych przykła-
dów biblijnego moralizatorstwa. Umieszczony w tragicznej sytuacji czło-
wiek, zubożniałe otoczenie oraz współczujący przechodzień stają się
nośnikami określonych życiowych postaw, których interpretacja wpły-
nąć może nie tylko na zachowanie młodego człowieka, lecz również na

---

¹ E. Cyniak, *Instrumentalizm w szkolnym odbiorze dzieła literackiego*. [w:] *Problemy poznawania dzieła literackiego w szkole. Tekst-kontekst-znak-znaczenie*, red. T. Święto-
sławska, Łódź 2001, s. 324.

² Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Warszawa 1982, s. 91.

³ M. Łojek, *Z dydaktyką literatury na co dzień*, Bydgoszcz 2004, s. 182-183.

jego zasady moralne, światopogląd czy też indywidualną aksjologię. Jak piszą Ostein i Hunkins, porządkowanie wartości (*value clarification*), nazywane niekiedy kształtowaniem wartości lub precyzowaniem wartości, stanowi część procesu dydaktycznego. Zwolennicy tej metody cenią kreatywność, swobodę i samorealizację. Chcą, żeby uczeń analizował własne upodobania i sam dokonywał wyborów⁴.

Wycinki z Pisma Świętego pojawiają się na każdym poziomie kształcenia, a służą celom wychowawczym oraz szeroko pojętemu rozwojowi wewnętrznemu uczniów. Po parabolę szczególnie chętnie sięgają autorzy książek dla gimnazjów. W podstawie programowej dla trzeciego poziomu kształcenia zawarte są teksty nie tyle dłuższe, co wymagające odpowiednio większego wysiłku intelektualnego niż w szkole podstawowej. Podczas obcowania z dziełem gimnazjalista poznaje tajniki życia kulturowego oraz literackiego, odkrywa nowych bohaterów, analizuje i interpretuje ich postawy, wybory, działania. Systematycznie odczytuje trudniejsze utwory, wymaga się od niego coraz to dojrzszych decyzji, motywowania sądów, argumentowania wyrażanych tez, a także odróżniania rzeczywistości od fikcyjnego świata przedstawionego w dziele literackim. Jest to najbardziej dynamiczny czas, przynoszący najwięcej oczekiwanych bądź przygodnych zmian w człowieku jako uczestniku w procesie interakcji kultury literackiej. Gimnazjum staje się zatem przełomem, wyraźną fazą przejściową w rozwoju kulturowo-osobowościowym młodego człowieka. Znaczenie szkoły ponadpodstawowej w rozwoju kultury literackiej ucznia podkreślał już w latach 70. Władysław Dynak:

„Badacze społecznych uwarunkowań odbioru czytelniczego niemal jednomyślnie potwierdzają, że szkoła średnia jest tym progiem, który zamyka etap „naiwnie pragmatycznych” postaw odbiorczych. (...) Tekst-
lektura w szkolnym procesie komunikacji literackiej jawi się zawsze w sytuacji dramatycznie konfliktowej; „naiwnie pragmatycznym” i imaginatywnym nastawieniu odbiorczym (relatywnym do wieku) przeciwstawia się jako korelat programowanych postaw intelektualnych. Pragnienie nadania lekturze projekcji własnych przeżyć i doświadczeń przy jednoczesnej konieczności traktowania jej jako zobiektywizowanej rze-

---

⁴ A. C. Ornstein, F. P. Hunkins, *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*, tłum. K. Kruszewski, Warszawa 1998, s. 120.

czywistości literackiej rodzi tę antynomię – obecną w różnym stopniu w każdej komunikacji literackiej, najwyraziściej jednak występującą w procesie odbioru szkolnego⁵.

Zauważony przez Dynaka konflikt pomiędzy czytaniem naiwnym a intelektualnym wiąże się między innymi z ogólnym rozwojem uczniów, u których z czasem zauważalnie wzrasta sprawność poznawcza, dojrzewa intelekt, kształtuje się osobowość. W wieku kilkunastu lat człowiek zaczyna precyzować swoje pragnienia, weryfikuje zainteresowania, stara się określać zadania, a także wyznaczyć sobie cele na bliższą i nieco odleglejszą przyszłość. To również najbardziej burzliwy czas poszukiwań właściwej drogi, dobrych życiowych wyborów. Młodzi ludzie są wówczas bardzo podatni na wpływy, próbują nowych rozwiązań, eksperymentują, zasięgają rady starszych i rówieśników.

Zaprezentowane rozważania, odnoszące się do ogólnego rozwoju gimnazjalisty, pozwalają twierdzić, że przypowieść o miłosiernym Samarytaninie zdaje się być przykładem tekstu doskonale realizującego założenia teleologiczne, określone dla trzeciego poziomu kształcenia. Przede wszystkim, co warto podkreślić, wspomniany fragment Ewangelii⁶ wprowadza ucznia w świat wartości, kształtuje jego system moralny. Skupienie uwagi na aksjologii stanowi, obok pytań o status człowieka w świecie, najbardziej wyrazisty i możliwy do wyodrębnienia blok zadań, jakie stawiane są przed młodymi ludźmi. W wybranych na użytek niniejszej pracy książkach szkolnych: *Świat w słowach i obrazach* autorstwa Marii Nagajowej czy Witolda Babińskiego, a także *Między nami* Agnieszki Łuczak i Ewy Prylińskiej, bardzo popularnych w łódzkich gimnazjach, znaleźć można polecenia typu:

1. Nazwij wartości będące tematem przypowieści o bliźnim i Samarytaninie⁷
2. Opowieść przekazana przez św. Łukasza pochodzi sprzed niemal dwóch tysięcy lat (...). **POSTARAJ SIĘ OKREŚLIĆ** postawę kapłana,

---

⁵ W. Dynak, *Sytuacja lektury w szkolnym procesie komunikacji literackiej*, [w:] *Problemy odbioru i odbiorcy*. Studia pod red. T. Bujnickiego i J. Sławińskiego, Wrocław 1977, s. 227.

⁶ W podręcznikach cytowany za św. Mateuszem bądź św. Łukaszem.

⁷ M. Nagajowa, *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literackiego kulturowego dla klasy pierwszej gimnazjum*, WSiP, Warszawa 1999, s. 11.

lewity i Samarytanina, przypisując im nazwy cech lub uczuć, które dostrzegasz w ich postępowaniu⁸.

Kapłan (cechy, uczucia)	Lewita (cechy, uczucia)	Samarytanin (cechy, uczucia)
... ..	... ..	... ..

Z przytoczonych przykładowych poleceń, z jakimi gimnazjaliści spotykają się podczas kształcenia literackiego w szkole, jasno wynika, iż zadania oscylujące wokół aksjologii bazują na ćwiczeniach leksykalnych – uczeń staje przed koniecznością nazwania wartości czy doboru synonimów do określonych uczuć. Co więcej, wprawki słownikowe stają się bazą do wykonywania dalszych zadań. Kolejny etap pracy nad tekstem paraboli wiąże się z zajęciem stanowiska wobec omawianych postaw, wyciągnięciem wniosków, a także ze sformułowaniem nauki płynącej z fragmentu biblijnego tekstu. W podręcznikach znaleźć można również takie zadania:

1. Spośród podanych niżej trzech wartości [prawo, męstwo, miłość] wskaż tę, z którą kojarzą się postacie kapłana i lewity, i tę, która była im obca. **POSTARAJ SIĘ SFORMUŁOWAĆ** pouczenie płynące z przypowieści, zawierające nazwy obu tych wartości⁹.

2. Odpowiedzcie na pytania: (...)

b) Jaki wzór postępowania daje przypowieść o miłosiernym Samarytaninie?

c) Jakie uniwersalne wartości przekazuje¹⁰?

Można zauważyć, iż ćwiczenia zamykające bloki zadań związanych z aksjologią dążą do uogólnień. Młody człowiek, podczas wypełniania przytoczonych poleceń, wykorzystuje zebrane wcześniej słownictwo. Nowo poznane bądź jedynie przypominane określenia stają się tym sa-

⁸ W. Bobiński, *Świat w słowach i obrazach 2. Podręcznik do kształcenia literackiego kulturowego dla klasy pierwszej gimnazjum*, WSiP, Warszawa 2002, s. 16.

⁹ Tamże, s. 16.

¹⁰ A. Łuczak, E. Prylińska, *Język polski. Między nami. Podręcznik dla klasy drugiej gimnazjum*, GWO, Gdańsk 2003, s. 186-187.

mym nie tylko narzędziem służącym do wyrażania własnych myśli, lecz również nazwami wartości, które uczeń, celowo bądź w sposób nie do końca świadomy, wprowadza do swojego systemu moralnego. Nawet młody człowiek, który zaczyna wykonywać ćwiczenia zgodnie z zaleceniami, lecz bez ich wnikliwej analizy oraz zaangażowania, jest w stanie przyswoić sobie określone wartości. Współczesne teorie aksjologiczne dowodzą bowiem, iż istnieje możliwość intuicyjnego poznania wartości przy nasyceniu emocjonalnym oraz rozumnej refleksji po zapoznaniu się z proponowanymi wartościami. Innymi słowy gimnazjalista, po sformułowaniu własnych odczuć związanych z przypowieścią, winien zastanowić się nad przesłankami biblijnego tekstu, przemyśleć ich trafność, wreszcie odnieść własne zasady, normy moralne do proponowanych w paraboli. Efektem zabiegów może być modyfikacja indywidualnej hierarchii wartości, a w skrajnych przypadkach – budowanie podstaw dla nowego systemu aksjologicznego.

Natomiast zlekceważenie bądź niedocenienie celów wychowawczych w kształceniu szkolnym stać się może początkiem rozpadu istniejącego, a jeszcze nieugruntowanego systemu wartości uczniów.

Niezbędne w życiu moralnym, i to nie tylko w obliczu konfliktów, jest doskonalenie widzenia wartości: rozbudzanie wrażliwości moralnej czy formowanie sumienia. Zaniedbanie tego prowadzi albo do zachwiania wrażliwości moralnej podmiotu, (...) albo do zupełnej „ślepoty na wartości”¹¹.

Tak zwany „kryzys wartości”, a nawet „daltonizm moralny” stały się we współczesnym świecie powszechnie obecnym zagrożeniem. Eliminacja czy choćby zmniejszenie rangi tekstów kultury, które, tak jak przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, motywują do poszukiwania wartości oraz kształtowania systemów aksjologicznych, otworzyłyby drogę kolejnym negatywnym zachowaniom młodych ludzi. Nie ulega wątpliwości, iż zauważane coraz częściej indyferentyzm oraz cynizm¹² są przejawem niepewności młodzieży, jej zagubienia w meandrach współczesnej cywilizacji.

---

¹¹ *Słownik teologiczny* pod red. A. Zuberbiera, Katowice 1998, s. 623.

¹² Według A. Dylus, autorki hasła „wartość” ze *Słownika teologicznego*, są to główne cechy „kryzysu wartości” współczesnej cywilizacji technicznej.

Dlatego mądre wychowanie – pisze Aniela Dylus – swego rodzaju przewodnictwo moralne, polegające na otwieraniu oczu na świat wartości i prowadzeniu do uczestnictwa w nim, a także samowychowanie okazują się niezmiernie pożądane w wieku „przewartościowania wszystkich wartości”¹³.

Omówione wartości moralne pozostają w ścisłym związku z człowiekiem, ich nośnikiem. Trudno byłoby zatem rozpatrywać zagadnienia aksjologiczne bez nawiązania do antropocentryzmu. Autorzy podręczników zdają się być zwolennikami podobnego stanowiska, gdyż łącznie z poleceniami bezpośrednio dotyczącymi aksjologii zamieszczone są ćwiczenia określające status człowieka w świecie i jego ogólną kondycję moralną. Co więcej, w proponowanych szkolnych zadaniach daje się zauważyć podkreślenie wartości elementarnej, jaką jest życie, oraz zwrócenie uwagi na człowieka jako wartość samą w sobie. Gimnazjaliści mają wykonać polecenia typu:

1. Daj przykłady współczesnych miłosiernych postępów lub ich braku w konkretnej sytuacji¹⁴.

2. WYOBRAŹ SOBIE, że po słowach *Idź, i ty czyn podobnie* następują kolejne, które zawierają rozwinięcie tego pouczenia – konkretne rady dotyczące sposobu życia. SFORMUŁUJ te rady w kilku zdaniach.

3. Oto refleksje (celowo zdekompletowane) cytowanego już wcześniej znawcy *Biblii*. SPRÓBUJ JE ROZWINAĆ, wykorzystując swoją wyobraźnię i umiejętności interpretacji tekstu. *Rzecz znamienna, że już starożytnych komentatorów nęciło doszukiwanie się rysów alegorycznych (...). Tak piękny jest gest Samarytanina, iż wyglądał im na gest miłosierdzia samego... Biedaka poranionego nietrudno wtedy utożsamić z...*¹⁵.

Proponowane przez autorów podręczników polecenia, przy pomocy których uczeń powinien zinterpretować postawy kapłana, lewity i Samarytanina, stają się podstawą dla określenia ogólnego oraz indywidualnego – uczniowskiego wzorca zachowań w zbliżonych sytuacjach. Gimnazjalista ma za zadanie rozróżnić reakcje rzeczywiste (jak jest) od pożądanych (jak powinno być), a następnie odnieść je do świata współ-

¹³ *Słownik teologiczny...*, s. 623.

¹⁴ M. Nagajowa, *Świat...*, s. 11.

¹⁵ W. Bobiński, *Świat...*, s. 16.

czesnego i własnego postępowania. Służyć temu mają stawiane przed uczniami pytania porządkujące wartości¹⁶:

1. O czym pouczają słowa Jezusa? Czy Jego nauka jest aktualna w dzisiejszych czasach¹⁷?

2. Zapoznaj się z uwagami znawcy *Biblii*. Co wnoszą one do naszej krótkiej charakterystyki kapłana i lewity?

Obydwaj [kapłan i lewita – przyp. aut. podr.] są z urzędu blisko spraw Bożych, obydwoj znają prawo, zwłaszcza przepisy dotyczące czystości rytualnej. Może leżący już jest trupem, a wtedy grozi obawa zaciągnięcia nieczystości rytualnej? Nieszczęście jest karą za grzech, a zatem po co zbliżać się do kogoś ukaranego przez Boga? Wyglądałoby to może na udział w jego grzechu?

o. Augustyn Jankowski OSB, *Królestwo Boże w przypowieściach*¹⁸.

3. Powiedz, co wpłynęło na zachowanie Samarytanina¹⁹?

4. Jakie postawy wobec cudzego nieszczęścia ukazuje przypowieść o miłosiernym Samarytaninie²⁰?

W sformułowanych pytaniach można zauważyć pewną prawidłowość – niemalże wszystkie wymuszają na uczniu odpowiedź osobistą, opartą na własnych przemyśleniach, nawiązującą do przyjętego systemu wartości. Młody człowiek, który podczas wykonywania ćwiczeń z zakresu aksjologii wzbogacał swój zasób słownikowy, może wykorzystać zdobytą wiedzę podczas pracy nad odpowiedziami dotyczącymi antropocentryzmu. W sumie uczeń weryfikuje wcześniejsze poglądy oraz ponownie analizuje postępowanie swoje i innych ludzi. Zabiegi takie prowadzą w efekcie do modyfikacji, a w ostateczności do ugruntowania indywidualnych zasad postępowania w określonych sytuacjach. Innymi słowy uczeń, po przeprowadzeniu aksjologiczno-antropocentrycznej analizy biblijnej przypowieści, zdobędzie większą wiedzę na temat swojej dotychczasowej osobowości, a także jej zmian, dokonanych pod wpływem nowotestamentowego tekstu.

¹⁶ O porządkowaniu wartości piszą w swojej książce A. C. Ornstein, F. P. Hunkins; dz. cyt., s. 120.

¹⁷ M. Nagajowa, *Świat...*, s. 11.

¹⁸ W. Bobiński, *Świat...*, s. 17.

¹⁹ A. Łuczak, E. Prylińska, *Język polski. Między nami...*, s. 187.

²⁰ Tamże, s. 187.

Osobowość charakteryzuje bowiem zmienność w czasie, ale nie jest to zmienność dowolna, ograniczona jest ona bowiem stanem aktualnym i stanami wcześniejszymi, w jakich znajdowała się jednostka. Zakłada się, że wcześniejsze doświadczenia kumulowane są w osobowości i ona właśnie nie dopuszcza do zbyt gwałtownych i zbyt ekstremalnych odchyień w percepcji i zachowaniu ludzi w stosunku do stanu dotychczasowego²¹.

Wynikające z pracy nad przypowieścią o miłosiernym Samarytaninie kształtowanie osobowości, a także aksjologii oraz systemu etycznego, kierujących postępowaniem ucznia, pozostaje w związku z kulturową i wychowawczą rolą religii. Już Fiodor Dostojewski zauważył, iż „wszelka moralność wywodzi się z religii, albowiem religia jest tylko formułą moralności”. To zasady chrześcijańskiego postępowania, ukazane chociażby w omawianej paroli, mogą stać się drogowskazami w życiu gimnazjalisty. Analizowane, poddawane krytycznemu oglądowi postawy biblijnych bohaterów stanowią punkt wyjścia dla kreacji indywidualnego systemu wartości ucznia czy też jego światopoglądu, postaw. Najbardziej aktualne, jakby bezpośrednio nawiązujące do życia młodego człowieka stają się polecenia umieszczane w końcowej części zadań do tekstu, np:

1. Napisz pracę na wybrany temat.

a) Znieczulica jest chorobą społeczną? (rozprawka).

b) Portret współczesnego samarytanina (charakterystyka).

c) Czy obojętni są niewinni? (rozprawka).

d) Ktoś mi pomógł... (opowiadanie z elementami charakterystyki)²².

Odniesienia do przemyśleń ucznia, jego dotychczasowych życiowych doświadczeń czy obserwacji pozwalają mu w pełni poznać nauki zawarte w historii Samarytanina. Zaproponowane zwieńczenie pracy nad przypowieścią wiąże się z koniecznością ponownego sięgnięcia do tekstu, przejrzienia notatek z lekcji oraz ostatecznego przemyślenia nowotestamentowych słów. Bez względu na wybór tematu i formy jego realizacji gimnazjalista ujawni w wypracowaniu swoje poglądy dotyczące wyznaczanych wartości oraz filozofii człowieka. Pozwoli to kategorycznie stwierdzić, w jaki sposób wykonana przez ucznia antropocentryczno-aksjolo-

---

²¹ Hasło *Osobowość i religia*, [w:] *Zarys encyklopedyczny religii* pod red. Z. Drozdowicza, Poznań 1992, s. 239.

²² A. Łuczak, E. Prylińska, *Język polski. Między nami...*, s. 186-187.

giczna analiza przypowieści o miłosiernym Samarytaninie wpłynęła na jego hierarchię wartości i jakie życiowe postawy aprobuje obecnie i będzie preferował w przyszłości. Inaczej mówiąc, pisemna wypowiedź ujawni, czy podczas pracy nad przypowieścią nastąpiła pełna realizacja założonych wcześniej celów edukacyjnych.